

MIECZYŚLAW KLIMASZEWSKI
(1908–1995)

M. Klimaszewski

GEOGRAF
GEOMORFOLOG

Mieczysław Klimaszewski urodził się 26 lipca 1908 r. w Stanisławowie. Ojciec był nauczycielem fizyki i matematyki w gimnazjach w Stanisławowie i Jarosławiu. Prowadził także działalność społeczną. W Stanisławowie założył skauting oraz działał w „Sokole” i Związku Strzeleckim. Powołany do wojska austriackiego, poległ na froncie w 1914 r. w Barciach koło Starego Sącza. Po śmierci ojca Mieczysław wraz z matką i czworgiem młodszego rodzeństwa przeniósł się do Krakowa, gdzie uczęszczał do szkoły podstawowej. Na kształtowanie i rozwój jego zainteresowań geograficznych w znacznym stopniu wpłynął ojczym, Leopold Węgrzynowicz, nauczyciel gimnazjalny, pionier idei krajoznawstwa i ochrony przyrody, założyciel czasopisma „Orli Lot”. Po ukończeniu w 1927 r. V Państwowego Gimnazjum im. J. Kochanowskiego w Krakowie Mieczysław Klimaszewski studiował geografii i geologię w Uniwersytecie Jagiellońskim. Od pierwszych lat studiów wyróżniał się pasją badawczą, szczególnie w zakresie geomorfologii. Angażował się z zapałem w prace Koła Geografów UJ, razem z K. Guzikiem, S. Leszczyckim, J. Szaflarskim, A. Wrzoskiem, późniejszymi profesorami geografii i geologii. Kształcił się u wybitnych uczonych okresu międzywojennego, profesorów Ludomira Sawickiego i Jerzego Smoleńskiego, którzy wprowadzali najnowsze osiągnięcia nauki światowej do polskiej geografii. Czerpał również z doświadczeń profesora Jana Nowaka, geologa, a także profesora Władysława Szafera, botanika, z którym współpracował w badaniach czwartorzędowych. W 1928 r., jeszcze jako student II roku, został zatrudniony przez profesora Ludomira Sawickiego na stanowisku zastępcy asystenta. Pracował również w bibliotece Instytutu Geografii. Studia ukończył pod kierunkiem profesora Jerzego Smoleńskiego, uzyskując w 1931 r. tytuł magistra filozofii z zakresu geografii. Praca magisterska poświęcona problematyce geomorfologicznej nosiła tytuł *Z zagadnień tyczących zlodowacenia ziem polskich*. W dwa lata później Mieczysław Klimaszewski uzyskał stopień doktora filozofii, na podstawie rozprawy *Morfologia i dyluwium doliny Dunajca od Pienin po ujście*. W latach 30. kontynuował badania dolin karpackich oraz rzeźby Tatr. Jego zainteresowania rzeźbą Karpat kształtowały się pod wpływem profesorów Sawickiego i Smoleńskiego. Zainteresowania te dzielił ze swoją żoną, Janiną z domu Masztalercz.

Pod koniec okresu międzywojennego rozszerzył badania na inne tereny, również poza granicami Polski. Delegowany na Międzynarodowy Kongres Asocjacji Czwartorzędowej w Wiedniu, odbył w 1936 r. wycieczkę w austriackie Alpy, a w 1938 r. zorganizował wycieczkę naukową do krajów Europy Północnej i wziął udział w polskiej ekspedycji glaciologicznej na Spitsbergen. Wyprawa ta stała się okazją do obserwacji rzeźby Gór Skandynawskich i północnej Finlandii. Do 1939 r. M. Klimaszewski był asystentem, a następnie starszym asystentem w Instytucie Geografii UJ. Zatrudniony w niepełnym wymiarze godzin w UJ, pracował równocześnie jako nauczyciel geografii w Gimnazjum im. Królowej Wandy, II Gimnazjum św. Jacka oraz Szkole Hotelarskiej w Krakowie.

W czasie II wojny światowej był zatrudniony w mieszczącym się w budynku Instytutu Geografii Wydziale Ludnościowym i Opieki Społecznej, a od 1944 r. w Oddziale Rady Głównej Opiekuńczej, równocześnie współpracował z Krakowskim Biurem Informacji i Propagandy Związku Walki Zbrojnej, a następnie Armii Krajowej. Przekazywał wówczas tym organizacjom zdobyte informacje i materiały kartograficzne. W tym samym czasie opiekował się biblioteką Instytutu Geografii, ratując przed zniszczeniem cenne prace naukowe. Brał także udział w tajnym nauczaniu. Mimo tragicznych przeżyć związanych z rozstrzelaniem brata Bolesława w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu i zakazu prowadzenia badań naukowych zdołał w czasie okupacji uporządkować i częściowo opracować materiały naukowe zebrane podczas badań terenowych przed wojną. Stały się one podstawą jego późniejszej rozprawy habilitacyjnej.

Tuż po wojnie, w 1945 r., podjął pracę naukową w Instytucie Geografii UJ na stanowisku adiunkta, habilitując się pod kierunkiem profesora Eugeniusza Romera w 1945 r. na podstawie rozprawy *Polskie Karpaty Zachodnie w okresie dyluwialnym*. W 1946 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym i objął funkcję kierownika Katedry Geografii Fizycznej Uniwersytetu Wrocławskiego. W latach 1945–1946 prowadził badania indywidualne nad rzeźbą i rozwojem geomorficznym Sudetów oraz zespołowe (na zlecenie Państwowego Instytutu Geologicznego) nad utworami czwartorzędowymi Niziny Śląskiej. Brał udział w pracach Państwowej Komisji Ustalania Nazw miejscowości na ziemiach zachodnich. Z końcem 1949 r. powrócił do Krakowa i objął kierownictwo Katedry Geografii Fizycznej oraz Zespołu Katedr Geografii UJ, a po przekształceniu ich w 1967 r. w Instytut Geografii został jego dyrektorem. Funkcję tę pełnił do przejścia na emeryturę w r. 1978. Przez wszystkie lata był równocześnie kierownikiem Zakładu Geomorfologii tegoż Instytutu. W 1957 r. został mianowany profesorem zwyczajnym UJ. Dzięki wybitnej pozycji naukowej i osiągnięciom w pracy organizacyjnej powierzano mu funkcje administracyjne we władzach uczelni. W latach 1953–1956 i 1963–1964 był prorektorem UJ do spraw nauki, a od 1964 do 1972 — rektorem UJ i przewodniczącym Kolegium Rektorów Wyższych Szkół Krakowa. W latach 1965–1972 był wiceprzewodniczącym Rady Państwa.

Prof. J. Smoleński
i M. Klimaszewski w czasie badań
terenowych, lata 30.

W ośrodku krakowskim Mieczysław Klimaszewski prowadził ożywioną działalność naukową. Mógł się jej całkowicie poświęcić dzięki zrozumieniu i pomocy drugiej żony, Janiny Modzelewskiej, która stworzyła mu ku temu odpowiednie warunki, zajmując się domem i wychowaniem syna Bolesława (obecnie pracownika naukowego UJ). W latach 1950–1962 kontynuował szczegółowe badania geomorfologiczne w Tatrach. W okresie 1950–1956 opracował zasady kartowania geomorfologicznego i hydrograficznego, a także koncepcję szczegółowej mapy geomorfologicznej i hydrograficznej w skali 1 : 25 000 i 1 : 50 000 oraz doprowadził je do fazy realizacji. Mapy te spotkały się na świecie z ogromnym uznaniem. Wiele podróżował. Prowadził badania w Brazylii (1956), Chinach (1958), Mongolii (1966). Obserwacji geomorfologicznych dokonywał również podczas prywatnych i oficjalnych wyjazdów jako wiceprzewodniczący Rady Państwa (Nepal, USA, Meksyk, Iran, Egipt). Prace swoje prezentował na licznych międzynarodowych kongresach geograficznych: w Rio de Janeiro (1956), Sztokholmie (1960), Londynie (1964), New Delhi (1968), Paryżu (1970) oraz na zagranicznych konferencjach i sympozjach naukowych (Wielka Brytania, Szwecja, Jugosławia, Niemcy).

Był członkiem Polskiej Akademii Umiejętności i członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk (1960). Do grona swoich członków powołały go również liczne zagraniczne instytucje naukowe: Deutsche Akademie der Naturforscher Leopoldina w Halle (1961), Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig (1966), Academia Scientiarum Fennica w Helsinkach (1970), Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium w Zagrzebiu (1974), Kungliga Svenska Vetenskapsakademien (1981). Był honorowym członkiem Polskiego Towarzystwa Geograficznego (1966) i Stowarzyszenia Geomorfologów Polskich (1933) oraz pięciu zagranicznych towarzystw geograficznych: Koninklijke Nederladsch Aardrijkskundig Genootschap w Amsterdamie (1962), Geografisches Obszczestwo SSSR w Leningradzie (1964), Société Belgique de Géologie de Paléontologie et de Hydrologie w Brukseli (1966), Suomen Maantieteellinen Seura Geografiska Sällskapet w Helsinkach (1967) i Magyar Földrajzi Társaság w Budapeszcie (1971). Liczne uniwersytety nadały mu godność doktora honoris causa: Friedrich Schiller Universität w Jenie (1964), Uniwersytet im. Tarasa Szewczenki w Kijowie (1966), Universita Komenskeho w Bratysławie (1970), Alliance College w Cambridge Springs w USA (1972), University of St. Andrews w Szkocji (1973), Uppsala Universitet (1977), Uniwersytet Śląski (1977).

Za wkład w geomorfologię światową i współpracę międzynarodową w dziedzinie geografii został odznaczony kilkoma naukowymi medalami zagranicznymi: Alexander von Humboldt Gedenkmedaille der DDR (1959), Karl Sapper Medaille der Geographischen Gesellschaft in Würzburg für Polar Forschung (1961), Medalem Uniwersytetu w Liège (1966), orderem francuskim „Grand Officier l'Ordre du Merite” (1967), Patron's Medal of the Royal Geographical Society for 1978, by acceptance of Queen Elizabeth II „for contribution to geomorphology and international understanding in geography” (1978), Medalem Mateja Bela — „za zasługi a rozvoj geografskych vied” — Slovenska Akademia Vied (1979).

Do ostatnich lat życia Mieczysław Klimaszewski pozostał czynny naukowo, opracowując zebrane wcześniej materiały i publikując liczne prace mimo pogarszającego się stanu zdrowia. Zmarł w Krakowie 27 listopada 1995 r.; pochowany został na Cmentarzu Rakowickim.

Wybitne osiągnięcia były nie tylko efektem talentu profesora, ale i mozolnej pracy oraz wewnętrznej dyscypliny. Niezwykłe zdolności, jakimi był obdarzony, ogromna wiedza i umiejętność jej wykorzystania szły w parze z twórczą aktywnością i pasją badawczą. Pracę naukową cenił najbardziej i poświęcał jej najwięcej swojego czasu i energii. Wypracował własny warsztat naukowy, jego podstawą były oparte na analizie osadów i form, przeprowadzane najczęściej indywidualnie, badania terenowe, które lubił i przywiązywał do nich wielką wagę. Sam przepisywał teksty swoich prac i wykonywał żmudne prace kreślarskie. Ogromna wiedza pozwalała mu na szerokie spojrzenie na każdy problem, jego całościowe ujęcie wraz ze wszystkimi uwarunkowaniami i związkami przyczynowo-skutkowymi. Cechowała go jasność i precyzja rozumowania oraz formułowania koncepcji i celów, najczęściej bardzo ambitnych, oraz żelazna konsekwencja w ich realizacji. Niezwykła dyscyplina pozwalała mu, mimo sprawowania wielu funkcji i obowiązków, znaleźć czas na pracę naukową. Każdy jego dzień był dokładnie zaplanowany i wypełniony pracą. Profesor odznaczał się wyjątkową pracowitością. Był wytrwały, skrupulatny i dokładny w badaniach. Wszystkie jego prace były dobrze udokumentowane, a wyniki badań formułowane z wielką ostrożnością i odpowiedzialnością, toteż nie zmieniał swoich poglądów, uzupełniał je jedynie i poszerzał. W pierwszych jego pracach można doszukać się wpływu idei profesora Jerzego Smoleńskiego, którego uważał za swojego mistrza. Później swoje niezależne, często nowatorskie poglądy wyrażał w sposób śmiały, krytycznie odnosząc się do wcześniejszego stanu wiedzy, niejednokrotnie, szczególnie w początkach swojej działalności naukowej, narażając się starszym uczonym. Również po przejściu na emeryturę, w połowie lat 80., różnica zdań w kwestiach naukowych była przyczyną konfliktu profesora z krakowskim środowiskiem geograficznym, co znalazło odbicie w kilku polemicznych artykułach w „Przeglądzie Geograficznym” i „Czasopiśmie Geograficznym”. Stało się to m.in. przyczyną zerwania kontaktów profesora z Instytutem Geografii UJ.

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA

Zainteresowania naukowe Mieczysława Klimaszewskiego były od początku ściśle sprecyzowane, a wyspecjalizowane badania dotyczyły głównie geomorfologii. Pod tym względem był wyjątkiem wśród uczonych swojego pokolenia, zajmujących się najczęściej równocześnie wieloma dziedzinami geografii. Interesował się przede wszystkim rzeźbą obszarów górskich, a w szczególności Karpat Zachodnich. Jego zainteresowania sięgały również Sudetów, szczególnie w czasie pobytu w Uniwersytecie Wrocławskim. Zajmował się geomorfologią plejstocenu, ale opisywał również

Prof. M. Klimaszewski (pierwszy od lewej) na szczycie Kasprowego Wierchu w Tatrach z prof. O. Sundborgiem z Uppsali (w środku) i drem L. Kaszowskim

formy trzeciorzędowe, holocenijskie, w tym nawet tworzące się współcześnie. Dużą uwagę poświęcał zagadnieniom rozwoju rzeźby, konstrukcji szczegółowych map geomorfologicznych, powiązaniu zlodowaceń górskich z niżowymi, ruchami górotwórczymi, rzeźbą krawędziową. W interpretacji plejstocenijskich zdarzeń geomorfologicznych wykorzystywał znajomość współczesnych procesów, którą czerpał z badań porównawczych w różnych regionach świata.

Był wychowankiem geologiczno-geograficznej szkoły krakowskiej, którą następnie sam rozwinął. Dzieło profesora podjęli i kontynuują jego uczniowie w Instytucie Geografii UJ oraz w Zakładzie Geomorfologii i Hydrologii Gór i Wyżyn Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Krakowie.

Do najważniejszych osiągnięć naukowych profesora można zaliczyć:

1. Przedstawienie nowego poglądu na rozwój rzeźby polskiej części Karpat Zachodnich w okresie trzecio- i czwartorzędowym, oparty na kryteriach geologicznych i geomorfologicznych.
2. Syntezę ewolucji rzeźby Tatr Polskich na podstawie kartowania geomorfologicznego, zawierającą określenie praw rządzących rozwojem obszarów wysokogórskich, potwierdzenie za badaczami alpejskimi i wcześniejszymi badaniami tatrzańskimi decydującego wpływu rzeźby preglacjalnej na przebieg i rozmiary glacialnego przeobrażenia rzeźby oraz przebieg deglacjacji.

Wybitni geografowie polscy: (od lewej) profesorowie Stanisław Leszczycki, Mieczysław Klimaszewski i Jerzy Kostrowicki, lata 70.

3. Rozgłos światowy przyniosły profesorowi wyniki badań geomorfologicznych przeprowadzonych na Spitsbergenie. Stanowią one poważny wkład w poznanie zróżnicowanego przebiegu deglacjacji, formowanie wałów moren czołowych i równiny moreny dennej oraz rozwój gleb strukturalnych. Również wyniki badań rzeźby krasowej w okolicach Kuulinu (Chiny) dały podstawy do interpretacji trzeciorzędowej rzeźby Wyżyny Krakowskiej. Stanowią one wkład do studiów nad rzeźbą krasową.

4. Największe uznanie przyniosło Mieczysławowi Klimaszewskiemu opracowanie zasad kartowania geomorfologicznego oraz koncepcja konstrukcji szczegółowych map geomorfologicznych w skali 1 : 25 000 i 1 : 50 000, opartych na zasadach genetyczno-chronologicznych. Pierwsze mapy w skali 1 : 50 000 dla wyżyn i gór oraz 1 : 25 000 dla nizin przyniosły mu międzynarodową renomę. Propozycja profesora włączenia kartowania geomorfologicznego do głównych prac badawczych, przedstawiona na I Kongresie Nauki Polskiej w 1950 r., i jej realizacja spowodowały wielkie ożywienie badań geomorfologicznych w Polsce. Kartowanie geomorfologiczne podjęły wszystkie ośrodki uniwersyteckie, a później, po 1968 r., przejęła je służba państwowa. Równoległe prowadzone było kartowanie hydrograficzne, według koncepcji zdjęcia hydrograficznego opracowanego przez profesora. Na podstawie kartowania powstały liczne rozprawy, artykuły i opracowania kartograficzne.

ORGANIZATOR NAUKI

Dzięki staraniom Mieczysława Klimaszewskiego utworzona została w Krakowie Pracownia, a w 1953 r. Zakład Geomorfologii Gór i Wyzyn IG PAN, którego był kierownikiem (1953–1968). W okresie 1963–1965 pełnił funkcję zastępcy sekretarza naukowego Krakowskiego Oddziału PAN, a od 1966 do 1982 r. — przewodniczącego powołanej z jego inicjatywy Komisji Nauk Geograficznych Oddziału PAN w Krakowie.

W latach 1960–1968 profesor był przewodniczącym Podkomisji Kartowania Geomorfologicznego Międzynarodowej Unii Geograficznej, a także członkiem Komisji Geomorfologii Stosowanej MUG (1956–1968). Sprawował również funkcję przewodniczącego Geomorfologicznej Komisji Karpacko-Bałkańskiej (1963–1975).

Dopełnieniem licznych zajęć było pełnienie obowiązków redaktora „Prac Geograficznych”, wychodzących w serii „Zeszytów Naukowych UJ”, a także serii „Folia Geographica. Series Geographica-Physica”.

Jubileusz prof. Mieczysława Klimaszewskiego. W pierwszym rzędzie Jubilat z żoną i synem

NAUCZYCIEL I POPULARYZATOR

Profesor Mieczysław Klimaszewski był nauczycielem i wychowawcą wielu pokoleń geografów. Pod jego kierunkiem kilkaset osób ukończyło studia magisterskie z zakresu geomorfologii i hydrografii. Był promotorem 23 doktoratów, 9 osób korzystało z jego patronatu przy habilitacji, a spośród nich 7 nadano tytuł profesora. Oprócz wykładów w UJ prowadził zajęcia w Uniwersytecie Wrocławskim (1946–1949) oraz na Politechnice Wrocławskiej, a także w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie (1950–1952).

Profesor przywiązywał wielką wagę do nauczania akademickiego i kształcenia młodych kadr naukowych. Wyrazem tego było m.in. opracowanie skryptu *Geomorfologia*, a następnie napisanie kilku wersji podręcznika tego przedmiotu. Pierwszy z nich pt. *Geomorfologia ogólna* (1961) był pierwszym polskim podręcznikiem akademickim z tej dziedziny wiedzy. Następny, znacznie zmieniony i rozbudowany w stosunku do poprzedniego, pt. *Geomorfologia* (1978), jest obszernym (1098 stron) kompendium wiedzy na temat rzeźby powierzchni Ziemi, jedynym tego rodzaju opracowaniem w Polsce i jednym z nielicznych na świecie.

Przez długie lata (1959–1978) profesor był opiekunem Koła Geografów UJ. Uczestnicząc w zebraniach walnych Koła, dawał praktyczne wskazówki, jak studenci powinni prowadzić badania naukowe. Był serdecznym ich przyjacielem, służącym radą i pomocą w rozwiązywaniu złożonych problemów. W okresie wydarzeń marcowych 1968 r., jako rektor UJ, skutecznie stanął w obronie studentów zagrożonych wydaleniem z uczelni.

UCZNIOWIE

Wśród jego studentów i uczniów byli późniejsi profesorowie: Leszek Starkel (PAN), Tadeusz Gerlach (PAN), Adam Kotarba (PAN), Kazimierz Klimek (Uniwersytet Śląski), Zdzisław Czeppce (UJ), Irena Dynowska (UJ).

PUBLIKACJE

Dorobek naukowy Mieczysława Klimaszewskiego obejmuje ok. 280 publikacji (rozpraw, monografii, podręczników, opracowań kartograficznych), głównie z zakresu geomorfologii i geologii czwartorzędu, drukowanych często w renomowanych czasopismach zagranicznych.

NAJWAŻNIEJSZE PRACE

1. *Morfologia i dyluwium doliny Dunajca od Pienin po Ujście*, Prace Inst. Geogr. UJ 18, Kraków 1937, ss. 46.
2. *Polskie Karpaty Zachodnie w okresie dyluwialnym*, Prace Wrocl. Tow. Nauk., Ser. B 1948, ss. 234.
3. *Zagadnienia plejstocenu południowej Polski*, [w:] *Z badań czwartorzędu w Polsce*, t. 1, Biul. Państw. Inst. Geol. 1952, 65, s. 137–268.
4. *Studia geomorfologiczne w zachodniej części Spitsbergenu między Kongs-Fjorden a Eidom-Bukta*, Zesz. Nauk. UJ. Prace Geogr., Ser. Nowa 32, Kraków 1960, 1, ss. 168.
5. *Geomorfologia ogólna*, PWN, Warszawa 1961, ss. 521.
6. *Zarys rozwoju rzeźby Tatr Polskich*, [w:] *Tatrzański Park Narodowy*, red. W. Szafer, Zakł. Ochr. Przyr. PAN, Kraków 1962, s. 105–124.
7. *The unified key detailed geomorphological map of the world*, Folia Geogr., Ser. Geogr.-Phys. 1968, 2, ss. 40.
8. *Karpaty Polskie* [współautor: L. Starkel], [w:] *Geomorfologia Polski*, t. 1: *Polska Południowa. Góry i wyżyny*, red. M. Klimaszewski, PWN, Warszawa 1972, s. 21–115.
9. *Geomorfologia*, PWN, Warszawa 1978, ss. 1098.
10. *The Geomorphological evolution of the Tatra Mountains of Poland*, Zeitschrift für Geomorphologie, N. F. 1987, Suppl. 65, s. 1–34.
11. *Rzeźba Tatr Polskich*, PWN, Warszawa 1988, ss. 668.

BIBLIOGRAFIA

- T. Gerlach, *Mieczysław Klimaszewski — jego życie i praca*, Czasop. Geogr. 1997, 68/1, s. 5–18 [najpełniejsze opracowanie biograficzne].
- M. Hess, *Od redakcji*, Folia Geogr., Ser. Geogr.-Phys. 1978, 11, s. 5–8.
- B. Izmailow, K. Krzemień, *Profesor Mieczysław Klimaszewski 1908–1995*, Acta Univ. Jagell. 1996, 13/6 (199), s. 16.
- S. Kozarski, *Osiemdziesiątce Urodzin Profesora Mieczysława Klimaszewskiego*, Przegl. Geogr. 1988, 61/3, s. 193–198.
- S. Leszczycki, *Mieczysławowi Klimaszewskiemu w 60 rocznicę urodzin*, Przegl. Geogr. 1968, 40, s. 237–240.
- L. Starkel, *Mieczysław Klimaszewski (26 VII 1908–27 XI 1995)*, Roczn. Pol. Akad. Umiejętn. 1995/1996 [wyd. 1996], s. 149–151.
- L. Starkel, A. Kotarba, *Mieczysław Klimaszewski (26 VII 1908–27 XI 1995)*, Stud. Geomorph. Carp.-Balc. 1996, 30, s. 129–131.
- J. Szupryczyński, *Mieczysław Klimaszewski (1908–1995)*, Nauka Pol. 1997, 2, s. 287–290.

*Bogdana Izmailow
Kazimierz Krzemień*